

Helyzetkép a hátrányos helyzetről

Magyarországon — noha az 1945 utáni években eltűntek az alapvető társadalmi egyenlőtlenségek, bizonyos különbségek mégis megmaradtak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, a tudáshoz, az információkhoz, a hatalomhoz, a véleménynyilvánítás lehetőségeihez való nagyon is eltérő viszony következményeként.

A hátrányos helyzet *Ferge Zsuzsa* szerint vagy „biológiai” eredetű, melyről „a természet tehet”, vagy a személyiség pszichés zavarai okozzák, vagy szociális, illetve társadalmi gyökerei vannak. A következőkben a hátrányos helyzetű rétegek, csoportok felsorolásán túl arra keresünk választ, hogy a közművelődés eszközeivel, lehetőségeivel, elsősorban a könyvtári szolgáltatásokkal lehet-e enyhíteni a hátrányok elviselését, illetve megtettünk-e már mindent az egyenlőtlenségek lehetséges csökkentése érdekében.

Testi és szellemi fogyatékosok

Elsőként — mint legkönnyebben feltérképezhető területet — vegyük szemügyre a *biológiai, egészségbeli hátrányokat*. E tekintetben mindazok érintettek, akik fizikai-egészségi állapotuk következtében hátrányt szenvednek. Ide tartoznak a *testi fogyatékosok* (vakok és csökkentlátók; siketek és nagyothallók; mozgásukban korlátozottak és mozgássérültek), akik vagy születésük óta vagy rokkantság következtében kívül kerültek bizonyos társadalmi áramkörökön; valamint a *szellemi fogyatékosok*. A rehabilitációjukra fordított társadalmi erőfeszítésekkel egyelőre nem lehetünk elégedettek, munkába állításuk például csupán bizonyos hagyományosan kialakult foglalkoztatási lehetőségekre korlátozódik. De a teljesebb emberi élethez nem elegendő csak a munka- és megélhetési lehetőségek megteremtése, a kulturális javakból is részesülniük kell! A különféle érdekvédelmi szervezetek, szövetségek, az államilag kialakított intézmények (iskolák, nevelőotthonok, bentlakásos intézetek) kulturális lehetőségei szegényesek,

s egyébként sem terjedhetnek ki az országban elszórtan élő fogyatékosokra. A közművelődési intézmények, nevezetesen a könyvtárak pedig nincsenek felkészülve a sajátos ellátásra, különleges szolgáltatásokra. Az építészeti megoldások sem mindig kedveznek (a könyvtárak megközelítése és a bennük való közlekedés tolokocsival, bottal), a megfelelő tájékoztató nyilvántartások és a szükséges technikai eszközök hiányában (lapozó, nagyító; Optacon-készülék, lemezjátszó; változtatható sebességű magnó; különböző típusú írógépek; Braille-írású, de legalább öregbetűs könyvek stb.) pedig néhány kivételtől eltekintve jelenleg nincs lehetőség ellátásukra. A feltételek megteremtése természetesen nem a könyvtárak „magánügye”! Öregbetűs könyveket például csak akkor adhat a könyvtár csökkentlátó olvasóinak, ha a könyvkiadás ilyeneket közread.

Találkoztunk az utóbbi időben egy-két újszerű kezdeményezéssel is, melyet a könyvtárosok és a Hazafias Népfront együtt hívtak életre: például az olvasótábori mozgalmat kiterjesztették a mozgássérült fiatalokra, lehetővé téve számukra is a társas művelődést.

A *kórházban fekvő betegek* hosszabb vagy rövidebb időre kirekesztődnek társadalmi, munkahelelyi, családi környezetükből. Náluk a tétlenség, a magányosság, az elzártság érzését enyhítik a könyvek. Mondhatjuk, hogy már szakmai közhellyé vált a kórházi betegek könyvtári ellátásának szükségessége. Hazánkban azonban a betegkönyvtárak többsége nem felel meg a mai követelményeknek. Rendeleték és irányelvek ugyan már napvilágot láttak, a valóságban azonban szervezési, anyagi és személyi tisztázatlanságok hátráltatják az ügyet. Természetesen helyenként beszámolhatunk kedvező eredményekről, kezdeményezésekről is. (A hazai állapotokról részletes ismereteket ad a *Benjámin Judit—Bolgár Ágnes* szerzőpár *Idősek és betegek könyvtári ellátása* című, 1981-ben megjelent műve, az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványa.)

Egyre súlyosabb gondja és adóssága társadalmunknak az idősokkal, öregekkel való foglalkozás, helyzetük megoldása, társadalmi szerepük megnyugtató kijelölése. Ezt a feladatot az érintettek számához mérten és társadalmi súlyának megfelelően kell kezelnie a kulturális területnek is. A különféle közművelődési szervezeteknek és intézményeknek együttműködve kell gondoskodniuk az egészségi állapotuk vagy életkoruk miatt házhöz kötött emberek kulturális ellátásáról. Az egyik lehetőség a könyvek házhöz szállítása, amelyre több kísérleti vállalkozás is indult a könyvtári hálózatokban, de az elszórt akciók nem váltak állandó szolgáltatássá. Ha a könyvtárak magukra maradnak ebben az ügyben, akkor nem is jósolhatunk nagy jövőt az új szolgáltatásnak. A rendszeres házhöz szállítás megvalósításához ugyanis széles körű társadalmi összefogásra volna szükség, a könyvtárak technikai segítségére szorulnak. Az úttörőmozgalom, a Hazafias Népfront, a KISZ átvállalhatná a szervezési-technikai feladatokat, az érdemi rész, az idős olvasókkal való beszélgetés, könyvajánlás, könyvkiválasztás azonban továbbra is a könyvtáros feladata maradna.

Sajátos réteggként itt kell megemlíteni a *gyesen levő fiatal anyákat*, akiket az otthonmaradás bizonyos értelemben elzár a világtól, s a társadalom vérkeringéséből való kiszakadásuk gyakran pszichés megbetegedésekhez vezet. Az elzártság mellett a „gyes-neurózis” másik oka talán az is, hogy a nők tömeges munkába állása óta nincs modellje a „családanyaságnak”, vagyis hiányoznak az e sajátos életforma megszervezéséhez szükséges ismeretek a fiatal nők élettapasztalataiból. Ezeket az ismereteket részben a könyvtárnak kellene eljuttatnia a fiatal anyákhoz, s egyben a társas kapcsolatokra is olyan lehetőségeket, kereteket teremtenie, melyekben sajátos gondjaikat, örömeiket megoszthatnák egymással.

Pszichés hátrányok

A második csoportba sorolt úgynevezett *pszichés eredetű, személyiségtorzulásból, személyiségproblémákból* adódó hátrányokat valószínűleg csak elméletileg lehetséges elhatárolni a szociális természetű hátrányoktól. Jól ismert viták közé-
be csöppenünk, ha el akarjuk dönteni, hogy a bűnözők, alkoholisták, lumpenelemek, a javító-nevelőintézetek fiatal lakói, a csövesek, csavargók, munkakerülők esetében vajon a kétféle tényező milyen arányban keveredik és hat. Hogyan járulhatnak hozzá a gondok megoldásához a közművelődési intézmények, köztük a könyvtárak is? A

feladat egyik fele így fogalmazható meg: megelőzés és rehabilitáció, utógondozás, részvállalás a „lelki egészségügyből”. Ez azt jelentené, hogy *biblioterápiának* kellene tekinteni egyebek között mindazt a könyvtárosi munkát, amely a könyvtári olvasókat általában hozzásegíti személyes gondjaik megoldásához, a közösség által helytelennek ítélt magatartásuk megváltoztatásához. A közművelődési intézményeknek mintegy „lelki segélyhelyekké” kellene válniuk, ahol az odafordulók megértést, sorsuk iránti érdeklődést tapasztalnak, ahol komolyan veszik őket, ahol őszinte segítő szándékra lelnek. Ezzel a könyvtárak, klubok nem vennék el a család- és ifjúságvédelmi intézmények kenyerét, hanem éppen azok hatását erősítenék meg, és egészítenék ki. Mindehhez persze megalapozott pszichológiai felkészültséggel, könyvismerettel és nagyfokú empátiás, beleérző képességgel, jó emberismerettel rendelkező könyvtáros közvetítőkre van szükség. Különösen a veszélyeztetett helyzetű serdülők, fiatalok esetében kellene erőteljesebb megelőző munkát vállalnia a közművelődésnek.

A feladat másik fele: A büntetés-végrehajtó, javító-nevelő intézetekben is létre kell hozni a könyvtári hálózatot; ezt ma már egyre több helyen meg is valósították, illetve megvalósítják. Ezek a könyvtárak részben — a kórházi könyvtárakhoz hasonlóan — a kirekesztettséget, a társadalom életén kívül kerülést ellensúlyozzák, részben pedig határozottan támogatják a szervezett tanulást, segítséget nyújtanak a tananyagok elsajátításához, az értelmes időtöltéshez.

Társadalmi hátrányok

A harmadik csoportban igen hosszú felsorolással kezdetjük a számbavételt, *társadalmi gyökerű hátrányok* egész sorára kell tekintettel lennünk, melyek termelési és elosztási egyenlőtlenségek következményei, újratermelődései. Említenünk kell a végzett munkák jellegét, mint lényeges meghatározó tényezőt, az iskolázási lehetőségek eltérő voltát, de folytathatjuk a sort a települési viszonyok, valamint a lakáselosztás okozta egyenlőtlenségekkel: a megfelelő lakás hiánya ugyanis kizárja az egészséges életmód és a harmonikus együttélés lehetőségét. Itt sorolhatjuk fel az anyagi egyenlőtlenségeket, melyek egyaránt sújtják az alacsony nyugdíjú öregeket, a nagycsaládosokat, a szakképzetlenekeket, az alkalmi munkát vállaló cigányokat stb. Ide tartoznak a mintegy milliós tömeget kitevő bejáró-ingázó munkások és a munkásszállások lakói, akiknek többsége a lakosság legalacsonyabb

iskolai végzettségű részéből kerül ki, és ma is félparaszti-félmunkás életformában él. Ugyancsak ide sorolhatók az életforma- és életmódváltás állapotában élő rétegek tagjai, akik az ország távoli vidékeiről, tanyákról a fővárosba vagy más nagyvárosok új lakótelepeire költöztek. Ezek nem kis hányadát alkotja a cigány népesség és a falusi lakosság legalacsonyabb szociális-kulturális színvonalon álló csoportja.

A felsorolás folytatása helyett hadd tekintsük át a kulturális befolyásolás lehetőségeit. Első helyen az *e rétegekhez tartozó gyermekekre* gondoljunk, az ő művelődési lehetőségeik megteremtésére, kulturális igényük kialakítására. E tekintetben az iskolai és a közművelődési könyvtáraknak az úttörőmozgalommal, a szülői munkaközösségekkel és a tantestületekkel összefogva arra kell törekedniük, hogy növekedjék az olvasás, a tanulás, a művelődés tekintélye, gyorsuljon a szociális beilleszkedés folyamata. A felnőtteknek térben és időben

a legközvetlenebbül hozzáférhető könyvtári szolgáltatást kell nyújtani: a gondok ismeretére alapozott irodalomajánlást és a megfelelő információk hozzáférhetőségét.

Hiba volna a közművelődést mindenhatónak kikiáltani e gondok enyhítésében. Nyilvánvaló, hogy a kibogozhatatlanul összefonódó és összekapcsolódó, különböző eredetű hátrányok felszámolása és kiegyenlítése nem képzelhető el csupán kulturális, közművelődési eszközökkel. Lelkiismeretünk azonban nem lehet nyugodt abban a tekintetben, hogy ezen a téren már mindent megtettünk, ami lehetséges! Ezeket a feladatokat jobban figyelmük középpontjába kell állítaniuk a közművelődésben dolgozóknak, rá kell hangolódniuk az emberiség hullámhosszára, de jótékonykodás nélkül, csakis a felelősséggel vállalt partnerkapcsolatok révén!

Bartos Éva

Az Ómagyar Mária-siralom hazatérése

Olvasóinknak csak néhány szóban kell jelezniünk, hogy a számunkra oly fontos nyelvemlék-költemény egy 13. századi latin pergamenkódexben („Sermones” = beszédek) maradt fenn, amely vallásos elmélkedéseket, prédikációkat, bibliai szövegmagyarázatokat tartalmaz, s üresen hagyott lapjaira teológiai szövegeket, beszédfogalmazványokat jegyeztek föl. Ezek egyike a középkori latin himnuszirodalomban „Planctus Sanctae Mariae” címen ismert Mária-siralom első része. A kódex 134. lapjának fonákjára valaki leírta a siralom szabad, részben szó szerinti, részben gondolat szerinti magyar fordítását.

Az Ómagyar Mária-siralom 37 sorból, 132 szóból áll. Sajnos, a szövegnek több mint felét (nem értvén a magyar nyelvű szöveget) utóbb el akarták tüntetni. Szerencse, hogy a nyelvemlék fölfedezésekor (1922) készített fényképeken a valamikor kitérőlt szöveg igen jól olvasható. Kiváló kutatók egész sora (Gragger Róbert, Jakubovich Emil, Pais Dezső, Mészöly Gedeon, Bárczi Géza, Horváth János, Szabolcsi Bence, Vargyas Lajos, Benkő Lóránd, Mezey László) elemezte a Mária-siralom irodalmi, nyelvészeti, ritmikai vonatkozásait.

A kódex sorsa valóságos irodalomtörténeti „krimi”. 1910-ben a híres müncheni antikvárius,

J. Rosenthal vásárolta meg valahol Toscanában. 1914-ben — az első világháború kezdetén — a német hadsereg elpusztította a leuveni (lőweni, louvaini) egyetemi könyvtárat. A versailles-i békeszerződés arra kötelezte a német államot, hogy pótolja az okozott háborús károkat. A német jóvátételi bizottság — egyebek között — a „mi” kódexünket is megvásárolta. Mielőtt ez a dokumentum a leuveni egyetemi könyvtár tulajdonába került volna, G. Leidinger egyetemi tanár, a müncheni bajor állami könyvtár kéziratárának igazgatója a lajstromozás során felfigyelt a latin nyelvű kódex egy, számára ismeretlen nyelvű szövegére. Fölhívta rá a magyarul is tudó F. Babinger würzburgi egyetemi magántanár figyelmét, ő pedig azonnal értesítette Gragger Róbert berlini egyetemi tanárt fölfedezéséről. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter szakértőként Jakubovich Emilt, a kiváló nyelvtudóst, az OSZK főkönyvtárosát küldte Berlinbe a kódex, illetve a magyar vers megvizsgálására. Az eredmény: a „Sermones” című kódex az első magyar verset tartalmazza, amely a XII. században, némelyek szerint a XIII. század elején íródott.

Itthon, Magyarországon természetesen igen nagy feltűnést keltett ez a szinte páratlan fölfede-